

ÇOCUK HAKLARI

Rona SEROZAN*

Çocuklar bedensel, zihinsel ve parasal yönden toplumun en güçsüz kesimidir; kendilerini koruyacak güçleri, dertlerini anlatacak dilleri ve gereksinimlerini karşılayacak paraları yoktur. Onlar baskıya ve şiddete direnemezler; işgüçlerinin ve cinselliklerinin sömürülmesini engelleyemezler. Üstelik birlikten güç oluşturabilecek ve haklarını savunacak örgütleri de yoktur onları.

Hukukun asıl işlevi, kendilerini zaten özgüleriyle koruyabilecek olanları değil de, görece güçsüzleri, yani emekçileri, tüketicileri, kiracıları, kadınları, azınlıkları, marjinaleri, muhalifleri korumak olduğuna göre, doğaldır ki çocuklar hukukun koruyucu kanatlarının altına alınacakları başında gelirler.

Nitekim çocukların özel olarak korunmalarını hukuksal düzlemde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile T.C. Anayasası açıkça buyumuşlardır.

Gelelelim, çocukların özel olarak korunmaları ve bu bağlamda çocuk haklarının geliştirilmesi istemi ortaya atılınca, buna karşı çıkanların ve çocukların yerine "statükonun" korunmasını savunanların yanıltmacaları da ortalığı kaplamıştır. Bu yanıltmacalar şöyle özetlenebilir: Çocuk haklarını geliştirip çocuğu özgürleştirme ve büyüklerle eşit konuma çıkarma çabaları zayıf çocukların zararına sonuç verir; çünkü özgürlük ve eşitlik varsayımı, çocuğu, zayıflığı nedeniyle gereksindiği sosyal korumadan yoksun bırakır! Öte yandan, çocukları ana babalarına karşı koruyup güçlendirme çabaları da geleneksel ve kutsal ana baba haklarının geriletilmesine, hatta yadsınmasına yol açar!

Bilindiği gibi, kadın hakları konusunda da benzer yanıltmacalar ortaya atılmış ve kadının erkek karşısında güçlendirilmesine karşı çıkmıştır. Oysa çocuk büyüklere karşı ne denli özgürleştirilirse ve eşitlenirse o denli etkin korunur; ne denli etkin korunursa da ana baba hakkı özgecil (altruist) işlevine, açıkçası, çocuğu kendi ayakları üstünde başı dik duran bağımsız ve onurlu bir özne olarak yetiştirme işlevine o denli çabuk ayak uydurmuş olur.

Çocuk hakları insan haklarının ve anayasal temel hakların on sekiz yaşından küçük çocuklara da tanınmasıyla ortaya çıkmıştır. Ama çocuk haklarında insan hakları ve temel haklar salt çocuklar için yinelenmekle kalmazlar, aynı zamanda tüm toplum için pekiştirilirler de! Çünkü yadsınamaz bir olgudur ki birey nasıl bir çocukluk yaşarsa, öylesine de çocuk yetiştirir. Özgürlüğü soluyan çocuk özgürlük oksijeniyle gürleşir ve bu oksijeni yeni kuşaklara yayar. İşte bu anlamdadır ki çocuk haklarını kökleştirme, bir toplumun demokratik kültürüne ve geleceğine ilişkin en yararlı yatırım, en verimli katkı sayılabilir.

Gerçekten de çocukluğunda dövülmeyen, büyüdüğünde dövmez, çocukluğunda görüştüğü alınan, büyüdüğünde başkalarına danışır; çocukluğunda kendisine yardım sağlanan, büyüdüğünde başkasına yardım eder; çocukluğunda sevecenlik ve hoşgörü gören de büyüdüğünde sevecenlik ve hoşgörü gösterir. Sonuçta, banışçı, dayanışmacı, hoşgörülü bir demokratik toplum oluşur.

Çocuk hakları yalnız klasik insan haklarından oluşmazlar. Bu haklar arasında insan haklarının yanı sıra, salt çocuklara özgü haklara da rastlanır. Ana babayı tanıma, onlardan ayrılmama, oyun oynama, eğitim görme, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmama, cinsel istismardan korunma, askere alınmama, ayrıcalıklı yargılanma hakları gibi.

Ne yazık ki ülkemizin çocuk hakları envanteri pek cilizdir. Sağlıklı yaşama hakkından başlayalım: Canlı olarak dünyaya gelen bin çocuktan ancak dokuz yüzü beş yaşına kadar yaşayabilmektedir. Yılda dört milyon çocuk aslında sağaltılabilir hastalıklardan ölmektedir. Ölmeyip yaşayabilenler de çoğunlukla yetersiz ve dengesiz beslenmekte, sağlıklı bir yaşam sürdürmektedirler. Dokuz milyon çocuk yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Anadolu çocuğunun beslenmesi, boy ve ömür kısaltan, hastalıklara direnci zayıflatan, bedensel ve düşünsel gelişimi engelleyen bir beslenmedir.

Ölmeyen ve özürlü de sayılmayan çocuklarımızın yaşam kalitesine bakınca, bu ürkütücü görüntü iyileşmez. Ne yazık ki bizde çocuğun yaşamı baskıyla, şiddetle, dayakla, işgücü ve cinsellik sömürsüsüyle, onur kırmalarıyla, şoven şartlandırmaları ve yabancılaştırmaları kararır.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun araştırmasına göre, Türkiye'de her yüz aileden ellisinde çocuğa şiddet uygulanmaktadır. "Dayak atılan yerde gül biter" ve "kızını dövmezen dizini döver" diye, babanın çocuğu yola getirme yetkisinin sınırının, çocuk "cennetten çıkma" dayakla baygın hale getirilmedikçe ve hastanelik edilmedikçe aşılmamış olduğunu kabul eden yargı kararları vardır.

Çocukların yanı sıra baba dayacağı yiyorsa, çeyreği de öğretmen dayacağı yemektedir. Öyle anlaşılıyor ki toplumdaki saldırganlık eğiliminin başlıca kurbanı çocuklardır.

Oysa iyi bilinmesi gerekli bir olgudur; Ailedeki ve okuldaki baskının ve cinsel tacizin küçük çocukta yarattığı psikik travmaların izleri ömür boyu silinmez. Bu tür zorlamalar çocukta psikonevrozlara yol açar; güçsüz kişilere karşı saldırganlık eğilimleri geliştirir. Banışçı, hoşgörülü, demokratik, sosyal bireyler yerine, şoven, militarist, saldırgan, otoriter, ama aynı zamanda otoriteye körü körüne bağımlı olmaya yatkın bireyler yetişir.

Çocukların öğrenim yaşamına gelince: Devlet İstatistik Enstitüsünün anketine göre, 7-15 yaş arası çocukların yüzde onundan

Özgürlüğü soluyan çocuk özgürlük oksijeniyle gürleşir ve bu oksijeni yeni kuşaklara yayar. İşte bu anlamdadır ki çocuk haklarını kökleştirme, bir toplumun demokratik kültürüne ve geleceğine ilişkin en yararlı yatırım, en verimli katkı sayılabilir

fazlası temel öğrenimden yararlanamamaktadır. Yüz çocuktan yirmisi okuma yazma bilmemektedir. Sınırlı sayıda çocuğa verilebilen dayaklı ve azarlı eğitimin içeriği de özgür düşünceyi bastıncıdır, ezbercidir, gerçekleri çarpıtcıdır, ırkçıdır, şartlandırıcıdır, yabancılaştırıcıdır, beyinleri karartıcı ve kanştıncıdır.

Ama eğitimin ışığından yoksun bırakılmış çocuklardan beter konumda olan çocuklar, aile yuvasının sıcaklığından yoksun kılınmış çocuklardır. Aile dışına itilmiş ve kendi haline bırakılmış olan kimsesiz çocuk sayısı ülkemizde bir mil-

yonu geçmektedir. Bu çocukların potansiyel suçlu olarak büyüdükleri bellidir. Yalnız son yılda yakalanıp yargılanan çocuk sayısı on bine yakındır.

Gitgide ağırlaşan ekonomik ve sosyal koşullar, özellikle yoksulluk ve işsizlik, çocukları istismarcı çevrelerin kucagina itmiştir. Bu arada dilenci, kapkaççı, tinerici, uyuşturucu, pornografi ve fuhuş çeteleri çocukları doymak bilmez vurgun iştahlarına alet olarak seçmişlerdir.

Gelişmenin acı yanı şuradadır: Kendilerini suça iteleyen nedenler ve asıl sorumlular üstünde hiç düşünülmez,

suçlu çocukların en ağır cezalara çarptırılmaları istemleri yeri göğü kaplamıştır. Bu arada Batı'da on beş yaş olan ceza ehliyeti yaşı da yeni Ceza Yasasında on iki yaşa çekilmiştir, sınırlı ceza ehliyeti yaşları da aynı yasada görece düşük tutulmuştur.

Çalışma yaşamına sokulan çocuklara gelince: Onlar "eti senin kemiği benim" diye, zorla, ucuza, sigortasız ve sendikası çalıştırılmaktadırlar. Türk-İş'in raporuna göre, çocuk işgücünün sömürüsü ülkemizde hani neredeyse sermayecileri bile isyan ettiren Uzakdoğu boyutlarına varmıştır. Ülkede altı milyon çocuğun yasalara aykırı olarak çalıştırıldığından kaygı duyulmaktadır. Bu çocukların çoğu okula gitmedikleri için eğitim görme haklarından da yoksun bırakılmış olmaktadır.

"Çocuk risk ölçütü" kavramını ortaya atan UNICEF, çocukların doğdukları andan başlayarak karşılaştıkları çeşitli riskleri ülkeler arasında karşılaştırmıştır. Beş yaş altı ölümler, düşük kiloluk, beslenme ve temel öğrenim eksikliği gibi risklerin yer aldığı araştırmada en düşük risk 6 puanla Avrupa'da görülürken, ülkemizde bu risk puanı 15 olarak saptanmıştır. Hukuksal yasalarmız da çocuk hakları alanında yüzyıl öncesinin çoktan aşılması demokrasi anlayışını yansıtır. Batı'da çocukların sahip olduğu özgürlüklerin çoğu bizim çocuklarımızdan "Şark için bu kadar yeter" eksenli "çifte standart" anlayışıyla esirgenir. Sözgelimi, çocukların inanç özgürlükleri, din derslerinin zorunluluğu ve bu özgürlükten yararlanabilmek için öngörülmesi olan on sekiz yaşına ulaşma koşulu yüzünden salt kâğıt üstündedir. Kendilerini ilgilendiren konularda çocukların görüşlerini, bunun da ötesinde, onların olurlarını alma zorunluluğu, bir iki ayrıntı kural dışında, yasalarmızda öngörülmesi değildir. Uluslararası sözleşmelerin çocuklara tanıdığı hakların yaşama geçirilebilmesi için yürürlüğe sokulması gerekli uyum yasaların bir türü çıkarılmamaktadır. Hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmaz disiplin kuralları hâlâ yürürlüktedir. Çıkanmış tek tek uyum yasasının uygulanması ise hâlâ askıdadır.

Ortaya çıkan tablo, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısıyla çocukların yaşam koşulları arasındaki diyalektik ilişkiyi

CEZA VE ÇOCUK

- Adalet Bakanı Cemil Çiçek, 31 Aralık 2004 itibarıyla tutuklu çocuk sayısının 1628 olduğunu açıkladı.
- Çiçek'in açıklamasına göre, 13-18 yaş arası olan ve özgürlüğü bağlayıcı ceza alan çocuklar Ankara, Elazığ ve İzmir ıslahevlerinden birine gönderiliyor. Kız çocuklar içinse sadece İzmir ıslahevinde bir bölüm ayrılmış durumda.
- Adalet Bakanlığı verilerine göre, sadece İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Trabzon ve Diyarbakır'da çocuk mahkemesi bulunuyor ve bunların sayısı 11'i geçmiyor. Mahkemelerin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'a göre ise her ilde ve Büyükşehir belediyeleri hudutları içinde kalan ilçeler hariç merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede bir çocuk mahkemesi kurulması gerekiyor.
- 2003'te 545 çocuk da Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde (DGM) yargılandı.
- Suç işlediği iddia edilen çocukların yüzde 90'dan fazlası erkek ve çoğunluğu ilköğretim mezunu. İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve Gaziantep çocuk suçluluğunun en yoğun olduğu iller.
- 1988'de çocuk mahkemelerinde 3 bin 796 dava dosyası bulunurken bu sayı geçtiğimiz yılın sonunda 29 bin 591'e yükseldi.
- 1988-2002 yılları arasında çocuk mahkemelerinde her yıl ortalama 4 bin 500 yeni dava açılırken yalnızca 2003 yılında 21 bin 57 yeni dava açıldı.
- Çocuk mahkemeleri 1988-2003 yılları arasında, her yıl ancak 3 bin 500 davayı sonuçlandırabiliyor. 2004 yılına 24 binden fazla dosya devredildi.

yansır. Her toplum kendi ekonomik ve sosyal gelişme aşamasına denk düşen çocukluğu yaratır. Toplumun maddi yaşam koşulları büyüklerin yaşam koşullarını belirlediği kadar, küçüklerin yaşam koşullarını da belirler.

Gerçekten de ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısındaki çarpıklıklar, özellikle yoksulluk, işsizlik, köyden kente göç, eğitimsizlik ve demokratik kültür eksikliği, genelde insanımızı, özelde çocuğumuzu olumsuz yönde etkilemiş ve çocuk haklarının gelişme aşamasını Batı'ya oranla çok gerilerde bırakmıştır.

Unutulmasın ki sanayileşen ve kentleşen toplumda, çocuk, eskisi gibi artı değer üretimine katkıda bulunan bir "nimet" olarak değil de, değer tüketen bir "külfet" olarak algılanır; her şeyin paranın ve karşılıklılığın kantarında tartıldığı bir dönemde kendisine parasız bakıldığı için de dışlanır. Ülkemizde çoğunlukta olan çok çocuklu ailelerin gelir ve eğitim düzeyi düşük olduğundan, bu ailelerde çocukların dışlanmaları daha da belirgin olur. Köyden kente göç sırasında karşılaşılan ve toplumumuzu derinden sarsan kirlilik sorunu çocuklara herkesten daha ağır biçimde yansır. Ağırlaşan geçim koşulları ve işsizlik olgusu çocukların bir yandan ailelerince bir yandan da çıkar çevrelerince pazarlanmalarına yol açar.

Sorunun bir de siyasal ve kültürel boyutu var. Demokrasinin ve sosyal devletin kökleşmediği bir ortamda çocuk haklarının yaşama geçirilmesi bir hayaldir. Demokrasi kültüründe yetişmemiş, güçsüzden yana sosyal bakış açısını

benimsememiş kişilerden, çocuk yanlısı, hele kız çocuğu yanlısı, koruyucu, sevecen, anlayışlı bir tutum; moda deyimle, "pozitif ayrımcılık mercekle", olumlu, sosyal bir yaklaşım nasıl beklenebilir? Toplum tüm kurumlarıyla demokratikleştirilmelidir ki toplumla birlikte aile de demokratikleştirilebilsin. Çocuk da evde, okulda, işyerinde, sokakta, karakolda, antidemokratik, keyfi baskıdan ve sömürüden kurtarılabilir; yaşamının en güzel kesitini oluşturan çocukluğunu doya doya yaşayabilsin!

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN ÇOCUKLAR

Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği (ÖZGEDER) Türkiye'deki işahavleri ve cezaevlerinde kalan çocuklarla bir anket çalışması yaptı. Toplam 18 kurumda bulunan 1440 çocukla yapılan görüşmeler sonucunda, çocukların tutuklu ve hükümlü buldukları sırada karşılaştıkları sorunlar ortaya konuldu.

● Her ilde çocuk polisi bulunmasına karşın, mahalli kolluğun genellikle yakaladıkları çocukları kayda geçmeden gözaltında tuttukları, suçu itiraf ettirinceye kadar kötü muamele ve baskıya devam ettikleri, hatta yasal engel bulunmasına rağmen bu itirafı ifade haline getirildikleri çocuklar tarafından aktarılmıştır. Çocukların ancak bu işlemlerden sonra çocuk polisine teslim edildiği öğrenilmiştir. Çocuklar karakollarla ilgili ciddi dayak ve kötü muamele şikayetlerinde bulunmuşlardır.

● Çocuk polisinin diğer karakollara göre daha iyi ve yasal düzenlemelere uygun olduğu belirlense de bazı illerdeki çocuk polisinde de kötü muamele ve şiddet şikayetlerine rastlanmıştır.

● İstanbul ve Ankara Barosu dışındaki barolar kolluk aşamasında karakollara ve çocuk polisine avukat göndermemektedir. Bu nedenle; çocukların göz altı süreleri uzamakta, yakınlarına haber verilmemekte, işkence ve kötü muameleyle maruz kalmakta, "İfadeli Yer Gösterme" ve "Canlı Teşhis" tutanaklarının yapılması engellenmemektedir. Hukuka aykırı tutanakları, örneğin ifadeli yer gösterme tutanaklarını imzalayan avukatların bile bulunduğu tespit edilmiştir.

● Çocukların doktor muayenesi sırasında kolluk güçleri de odada bulunmaktadır. Çocuk aynı kolluk refakatinde karakola geri döneceğinden, doktora kötü muameleyle ilişkin herhangi bir şikayette bulunamadıkları, şikayetlerini bildirmeleri durumunda ise çoğunlukla ciddiye alınmadığı anlaşılmıştır.

● Tutuklama sonrası 3-4 ay boyunca Hakim karşısına çıkmadıkları, bu nedenle yatmaları gereken cezadan çok fazla süre ceza evinde kaldıklarını, yine bu süre içinde avukatlarının görüşmeye gelmedikleri saptanmıştır.

● Yargıtay'da temyiz aşamasında dava dosyalarının çok uzun süre kaldığı, bu süre zarfında tahliyesi gelenlerin bile tahliye olamadıkları, açık kuruma gidebilmek için temyiz haklarından vazgeçtikleri, vazgeçemeyenlerin ise, temyiz sürecinde 18 yaşını doldurduklarından, açık kurum haklarını kaybettikleri belirlenmiştir.

● Jandarmaya ilişkin olarak, başta kelepçe veya zincir takmak olmak üzere, kötü muamele, hakaret, herhangi bir yetkisi olmaksızın suçunu sormak, cezaevi nakil araçlarında uzun süre yolculuk sırasında su dahi verilmemesi gibi şikayetlerde bulunulmuştur. Bu şikayetler kimi cezaevi yönetimleri tarafından da onaylanmıştır.

● Büyükle aynı kurumda kalan çocuklarda, çocuk koşullarının yönetiminin infaz memurluğu düzeyinde takip edildiği saptanmıştır.

● Bazı kurumlarda çocuklar gerek koğuş içinde birbirine yönelik, gerek infaz memurları tarafından olmak üzere kötü muamele, dayak ve falakadan söz etmişlerdir.